

Ljubov Voroncova

EVOLUTA

KOVALJEVSKA

Ljubov Voroncova

**SOFIJA
KOVALJEVSKA**

(1850—1891)

Preveo
Miloš Jovičević

Beograd, 2016.

Naslov originala:
Софья Ковалевская,
Любовь Андреевна Воронцова

BELEŠKA O SOFIJI KOVALJEVSKOJ

Sofija Krjukovska Kovaljevska jedna je od najistaknutijih matematičarki u istoriji, poznata filozofkinja, publicistkinja i spisateljica, prva u svetu žena profesorka univerziteta i član akademije nauka. Rođena je u Moskvi 1850. godine, u generalskoj porodici Krjukovskih. U vreme njene mladosti ženama je pristup na Petrogradski univerzitet bio zabranjen. Zahvaljujući neverovatnoj upornosti, Kovaljevska je 1868. godine dobila dozvolu da sluša predavanja čuvenog profesora Sečenova i da prisustvuje ogledima i vežbama iz anatomije profesora V. Grubera u vojnomedicinskoj akademiji. Iste godine, da bi dobila mogućnost da se bavi naukom, stupila je u prividan brak s čuvenim paleontologom V. Kovaljevskim. Kasnije je putovala u Hajdelberg, gde je izučavala matematiku i posećivala predavanja čuvenih nemačkih naučnika Helmholca, Dibe a i dr. U Berlin je otišla 1870. godine. Tu je četiri godine izučavala matematiku kod Vejerštrasa, koji joj je držao privatne časove jer je na Berlinskom univerzitetu ženama takođe bio zabranjen pristup.

U aprilu 1871. Sofija Kovaljevska s mužem odlazi u Pariz. Njena starija sestra Anjuta bila je jedan od odgovornih rukovodilaca Pariske komune. Posle poraza Komune, Kovaljevska se vratila u Nemačku, gde joj je 1874, na predlog čuvenog Vejerštrasa, Getingenški univerzitet dodelio zvanje vanrednog doktora matematike i filozofije s najvećom mogućom pohvalom zbog epohalnih radova iz ove oblasti.

U Rusiju se vratila 1874, ali nije dobila mesto predavača ni na Petrogradskom univerzitetu, ni na Višim ženskim kursevima. Sledećih šest godina nije se bavila naučnim radom, već publicistikom. Sarađivala je u mnogim listovima i časopisima pišući priloge, pozorišne i književne kritike. U to vreme susrela se s istaknutim ruskim naučnicima i piscima: Mendeljejevom, Sečenovom, Botkinom, Turgenjevom, Čebiševom i starim poznanikom Fjodorom Dostojevskim. Na predlog Čebiševa, 1879. godine pročitala je referat na VI kongresu ruskih prirodnjaka i lekara o Abelovim integralima. Godinu dana kasnije konkurisala je za profesora univerziteta

u Moskvi, ali je odbijena. Zato je sledeće godine, 1881, otišla u Berlin, a zatim u Pariz, pokušavajući da tamo dobije mesto profesora na Višim ženskim kursevima, ali joj ni to nije pošlo za rukom. U Rusiju se vratila 1883. godine da bi na VII kongresu prirodnjaka i lekara podnela referat *O prelamanju svetlosti u kristalima*. Novembra iste godine otputovala je u Švedsku na poziv čuvenog matematičara Leflera i dobila mesto vanrednog profesora na Stokholmskom univerzitetu. U toku osam godina rada, držala je predavanja 12 semestara, računajući i lekcije iz mehanike. U to vreme postala je član redakcije tada najpoznatijeg u svetu švedskog časopisa *Acta mathematica*.

Rad *Problemi obrtanja čvrstog tela oko nepokretne tačke*, koji je naišao na veliki odjek i priznanje među naučnicima, napisala je 1888. godine. Iste godine Pariska akademija nauka dodelila joj je za taj rad Bordenovu nagradu, nekoliko puta uvećanu zbog njegovog ogromnog značaja. Samo godinu dana kasnije je dobila specijalno uvećanu nagradu Švedske akademije nauka i svetsko priznanje kao naučnik. Međutim, maštala je o naučnom radu u Rusiji, i preko svog rođaka generala Kosiča pokušavala da dobije dozvolu za povratak u otadžbinu. Za carsku vlast bila je nepoželjna ličnost i nastojanja generala Kosiča da joj u tome pomogne ostala su bezuspešna.

Zalaganjem veće grupe istaknutih ruskih naučnika 1889. godine zbog Kovaljevске je usvojen zakon po kome žene u Rusiji mogu biti birane za akademike i iste godine Petrogradska akademija izabrala ju je jednoglasno za akademika.

Pored naučnog rada napisala je i više priznatih drama, od kojih je najvažnija *Borba za sreću*, dok se među njenim romanima ističu *Nihilisti*, *Uspomene iz detinjstva* i dr. Bila je u tesnoj vezi sa socijalutopistima i naprednim pokretima u Rusiji i svetu tog vremena. Njen buran život bio je neposredno povezan sa sudbinama mnogih velikih ljudi u Rusiji i svetu, kao što su Dostojevski, Černiševski, Dobroljubov, Turgenjev, Čebišev, Lefler, a među njenim poznanicima pominje se i jedan od korifeja naučnog socijalizma, Fridrih Engels. Sovjetska velika enciklopedija ubraja Sofiju Kovaljevsku u red najvećih naučnika koje je svet ikada imao, dok joj engleska, francuska i američka enciklopedija pridaju velik značaj. O Sofiji Kovaljevskoj je dosad napisano u SSSR-u i inostranstvu preko 150 knjiga, naučnih radova i romansiranih biografija, od kojih je najpotpunija, najzanimljivija i najbliža istini knjiga Lj. Voroncove.

ZORA ŽIVOTA

*Nije ti igrom sudbe dano
da imaš srećan broj,
I s nepoštednim životom rano
Stupila si u teški boj.*
F. Tjutčev

Ko zna zbog čega je sudbina sastavila i sjedinila ljude tako različite po naravi i uzrastu kao što su Vasilij Vasiljevič Krjukovski i Jelizaveta Fjodorovna Šubert.

Visok, suvonjav, tamnih podsmešljivih očiju ispod mongolski naboranih kapaka, krupnog kukastog nosa na crnpurastom, kao iznutra opaljenom licu, artiljerijski pukovnik Krjukovski je bio zreo četrdesetdvoгодиšnjak. Po svemu sudeći, skupo je platio prolazne životne radosti kojima se predavao besomučno.

Sin intendantskog oficira koji nije imao visok čin ali je bio bogat posednik, Vasilij Vasiljevič je prešao sve stepenice vojničkog vaspitanja, od kadetskog korpusa do generalštaba. Učestvovao je 1828—1829. godine u tri ratna pohoda na Balkan i u osvajanju Jedrena. Za hrabrost u borbi i zalaganje u štabu odlikovan je ordenima Georgija, Stanislava, Vladimira i Ane oba stepena, i Srebrnom medaljom za uspomenu na rusko-turski rat. U januaru 1843. nasledio je očevo imanje Palibino i samim tim pojavila se misao o porodici, o nasledniku.

Između mnogih devojaka za udaju Vasilij Vasiljevič izabrao je Lizočku Šubert. To je bila vrlo lepa gospođica, ljubazna i vesela.

Počasni član Petrogradske akademije nauka, poznati geodet i topograf Fjodor Fjodorovič Šubert, sin čuvenog astronoma i matematičara F. I. Šuberta, pobrinuo se za brižljivo vaspitanje i obrazovanje kćeri, više nego što je bilo uobičajeno u plemićkim ruskim kućama.

Lizočka je govorila četiri evropska jezika, poznavala klasičnu i noviju literaturu, oduševljavala se pozorištem, crtala, graciozno igrala, imala lep glas i neobične muzičke sposobnosti. Osim toga, imala je redak dar da pričinjava radost okolini. Bila je idealno dete koje kao sunčev zrak unosi zlatnu svetlost u natuštenu svakidašnjicu. Već su joj

dosadili učeni očevi prijatelji i nametljivo tutorstvo pola tuceta matorih tetaka-usedelica, koje su posle majčine smrti vodile kuću.

Pomalo tužna dvadesetdvođodšnjakinja 17. januara 1843. dala je ruku sredovečnom, ali savršeno elegantnom i uglednom pukovniku.

U dnevniku koji je vodila dvadeset godina, Jelizaveta Fjodorovna je Vasilija Vasiljeviča nazivala dražesnim i simpatičnim mužem, isticala njegovu dobrotu, velikodušnost, pažljivost prema ljudima i nežnost prema njoj. Bojazan da joj se brak ne pretvori, kao mnogi drugi, u bljutavo, apatično bitisanje, nije bila opravdana. Muž je spretno pridavao njihovom ne baš jednakom savezu blistav praznični izgled. Posle štapske službe u Petrogradu postavljen je za komandanta Moskovskog artiljerijskog arsenala i garnizona i, zahvaljujući svom položaju, mogao je da joj pruži mnoga zadovoljstva.

Stranice u dnevniku Jelizavete Fjodorovne prepune su prezimena moskovskih i petrogradskih poznanika koje su primali i koje su posećivali. Među njima su pisac-istoričar E. P. Larnovič i u to vreme čuveni romansijer O. I. Sjenkovski („Baron Brambeus”), Gogoljev prijatelj F. A. Moler i profesor artiljerijskog učilišta, budući narodnjački ideolog P. L. Lavrov, genijalni hirurđ N. I. Pirogov i Franc List, s kojim se srećala u Petrogradu.

Opisivanje balova i maskenbala s plesom, flertom i rizičnim avanturama smenjuje se sa beleškama o koncertima, pozorišnim predstavama, jahanju, šetnjama u lakim kočijama, peške, u društvu prijatelja ili udvoje s mužem.

Tako su leteli dani, meseci i godine... Muž je i dalje bio simpatičan, a Jelizaveta Fjodorovna naućila da ceni retke slobodne dane, kada je uspevala da s njim posedi kraj prozora na mesećini ili se prošetata po vrtu. Volela je da joj muž ćita nove romane ili svira s njom u ćetiri ruke Betovena, Lista, Šuberta. Pevala je samo njemu s većim ućivanjem nego na koncertima kod poznanika, koji su ćodili njenoj sućeti.

Vasilij Vasiljević nije mogao da se suprotstavi sućetnoj težnji svoje mlade žene da proćre u „najviši svet”. Potomak zaporoškog kozaka, poćasnog ćlana Starodupskog kozoćkog puka Ivana Mihajlovića Krjukovskog i samo tri pokolenja plemić, on je već prvih meseci ženidbe poćeo uporno da radi na tome da rod Krjukovskih uće u redove starog plemstva. Nadlećna ustanova ga je osam puta odbijala, ali nije prestao

s pokućajima. I tek posle devetog pokućaja, 1869. godine, usledilo je dugo oćekivano priznanje. Prezime Krjukovski pretvorilo se kao ćarolijom u zvućno, popoljećeno Korvin Krjukovski. Šesnaest godina kasnije, 1885, bio je sa najvišeg mesta (ćar) odobren i potvrđen raskošan rodovski grb: „Ćrn gavran s prstenom u ćkljunu. Pozlaćeno plavo polje, šlem s tri noćeva pera. Gavran okrenut na desnu stranu”.

Takvom velelepnom grbu odgovarala je legenda koju je stvorio bezićmeni strućnjak, legenda o porećlu roda Korvin Krjukovskih od ććeri... maćarskog kralja Matije Korvina i poljskog viteza Krjukovskog. Źivopisno, „genealoško stablo” krupnih razmera ukrasilo je zid domaće biblioteke.

Jelizaveta Fjodorovna smatrala je sebe srećnom. Najveća „nesreća” koju je morala iskusiti u prvim godinama braka bila je muževljeva Źelja da svom prvencu nadene ime Vasilij.

— To ime — negodovala je — koje toliko mrzim, zbog koga sam toliko suza prolila, koje sam na silu zavolela samo zato što je ime mog muća, to ime treba ponovo da bude izvor moćjih muka...

Ali rodila se ććer Anjuta i sreća Jelizavete Fjodorovne dugo nije bila nićim pomućena.

Posle večeri provedene kod Karnovića, povodom njihove srećrne svadbe, Jelizaveta Fjodorovna zabelećila je razmišljanja o svojoj sućbini:

„Ćledajući taj braćni par koji dvadeset i pet godina Źivi okrućen lepom i dobrom dećom, shvatila sam šta je istinska sreća i mogla sam da zamislim sliku koja se poklapa sa svim moćjim Źeljama.

Ako mi je sućeno da s moćjim dragim mužem proćivim joć mnogo godina, ako naća Anjuta poraste onakva kakvu bismo Źeleli da je vidićmo, onda bih se ja mogla smatrati najsrećnijom ženom na svetu. Mećutim, koliko nas samo nesreća moćda oćekuje u budućnosti! Ukoliko viće osećam da sam srećna, utoliko viće se moram pribojavati da tu sreću ne izgubim i da je u strahu ćuvam. Ali Bog je tako dobar da se ne mogu odreći nade u srećnu budućnost.”

Posle Anjutinog roćenja u porodici Krjukovskih su sedam godina s nestrpljenjem oćekivali dećaka, nastavljaća sjajnog roda.

U noći izmeću 2. i 3. januara (15. po novom kalendaru) 1850, u II kvartu Sretenskog dela nekadašnje prestonice Moskve, u kući vlasnika Streljćova, koja je saćuvana sve do danas u 1. Kolobovskoj ulici br. 14, jedno novoroćenće ugledalo je svetlost dana. Kada je Jelizaveta

Fjodorovna videla sićušnu, kao orah crnpu rastu djevojčicu, zaplakala je i okrenula se na drugu stranu. Toliko je željno očekivala sina da je čak čipkane noćne kapice još pre porođaja vlastitim rukama ukrasila plavim trakama i ubjeđivala dadilju: „Videćeš, biće dečak”. Nije želela da ožalosti muža, koji je dirljivo maštao o nasljedniku, i bila je spremna da popusti i pomiri se s imenom koje joj se nije dopadalo — Vasilij.

Posle dve nedelje, u sumračnom hramu Znamenja, crkvena knjiga počinje zapisom pod brojem 1 o krštenju Sofije, 17. januara. „Njeni roditelji su”, glasi zapis, „artiljerijski pukovnik Vasilij Vasiljevič Krjukovski i njegova supruga Jelizaveta Fjodorovna. Kumovi na krštenju su bili: potporučnik Semjon Vasiljevič Krjukovski i kći intendantskog oficira Vasilija Semjonoviča Krjukovskog, djevojka Ana Vasiljevna.”

Mala Sonja je kao i njena sestra Anjuta predana na čuvanje dadilji Praskovji. Lišenu gnezda, dadilja je, na sreću i nesreću djevojčice, prigrli uz svoje usamljeno srce više nego ostalu decu. Smatrala je da Sonječku „ne vole”, jer je zapamtila kako se majka okrenula od deteta kada ga je prvi put videla.

U porodičnim predanjima Krjukovskih gotovo ništa nije sačuvano o Sofijinom ranom detinjstvu. Čak ni u dnevniku Jelizavete Fjodorovne nema ni jedne jedine reči o rođenju druge kćeri.

Bila je nedelja, ili neki drugi praznik. Brujala su i dozivala se velika i mala zvona sa svih moskovskih crkava. Osećao se sladunjav miris tamjana i rastopljenog voska. Svečano obučeni ljudi u gomili su izlazili iz crkve. Dadilja je pažljivo odvodila djevojčicu i brižno upozoravala: „Nemojte da povredite detence”. Prišao joj je čovek u dugačkoj donjoj mantiji, dao joj naforu i nagnuo se prema maloj:

— A sada mi recite kako se zovete, mala mudrice?

Sonja je ćutala razrogačenih očiju. Nije umela ni da ponovi za dadiljom da se zove Sonječka i da joj je tata general Krjukovski.

Pred vratima kuće Krjukovskih, dadiljin poznanik je rekao:

— Vidite, mala gospođice, na vratima je šarka. Kada zaboravite kako se zove vaš tata, vi samo pomislite: na vratima Krjukovskih visi šarka i odmah ćete se setiti.¹

¹ Igra reči: šarka se na ruskom jeziku zove krjuk.

„Ma kako se stidela da to priznam”, pisala je Sofija, „taj crkvenjakov kalambur mi se urezao u sećanje. Počev od njega, vodim dnevnik i prvu jasnu predstavu o tome ko sam i kakvo je moje mesto u svetu.”

Kasnije, kad je pokušavala da dozove u sećanje godine detinjstva, u svesti su joj izranjale nepovezane slike. Čas širok, beskrajn put sa brezama i crno-belim kilometarskim stubićima, kojim se kreću obavijene prašinom ogromne kočije, kao Nojev kovčeg, pune ljudi i stvari; čas kako sama na putu skuplja kamenčiće, čas kako u ljutini izbacuje kroz prozorče na kočijama Anjutinu lutku, čas kako leži na tvrdom divanu ili sastavljenim stolicama u zgradi poštanske stanice. Otac-vojn timer često je menjao mesta službovanja i porodica ga je pratila iz grada u grad.

„Po sopstvenoj volji”

Djevojčica nije imala više od tri godine kada je prvi put ispoljila „ćud”. Njeni načitan i obrazovani roditelji bavili su se problemima vaspitanja i pridavali veliki značaj higijeni i medicini, mada su po običaju tog vremena preneli brigu o deci na poslugu. Baš nekako u to vreme medicina je istakla da je supa neophoda hrana za dete. Otac je počeo strogo paziti da deca redovno jedu ovo bljutavo jelo i čak je ustanovio normu — dvanaest kašika.

Sonja nije volela supu, nije htela da se potčini očevom naređenju. Kapriciozno se ponašala i plakala za stolom. Otac, obično blag i nežan, jednom joj je strogo rekao da će je ako i sutra odbije supu, poslati u ćošak i moraće tamo da stoji dok se ručak ne završi. Sledećeg dana, dok su svi ostali već sedeli za stolom, otkrili su da Sonje nigde nema. Vasilij Vasiljevič, koji kao vojn timer nije trpeo nikakav javašluk, počeo je strašno da se mršti. Nađoše djevojčicu u udaljenom ćošku trpezarije iza visokog divana.

— Šta tamo radiš — upitao je otac.

Gledajući ga pravo u oči, djevojčica je odgovorila:

— Mislila sam da je bolje da sama, po svojoj volji, stanem u ćošak dok svi vi ručate, nego da jedem vašu gadnu supu.

I kasnije je u životu više volela da „po svojoj volji” pogleda u oči svakoj neprijatnosti, nego da se muči iščekivanjem.

Sonja je privlačila pažnju živahnim, crnpurastim, rumenim licem i neobičnim pogledom: prodoran i blistav pogled nesrazmerno krupnih očiju. Njihova iskošenost davala joj je izraz usredsređenosti kao kod odraslih. Bila je retko odlučna i imala izraženo osećanje pravičnosti. Nije nasledila majčine nežne gestove, da obilazi oštre uglove, da opravdava sve i unosi mir po svaku cenu u bilo kakvim nesuglasicama.

Vasilij Vasiljevič je premešten u Kalugu. U to vreme rodio se dugoočekivani sin. Nazvali su ga Fjodor, u čast dede Šuberta. Mala Sonja obavestila je svoju nećaku u Štutgartu Sofiju Adelung ceduljicom naškrabanom na ruskom jeziku ali ispisanu nemačkim gotskim slovima: „Moj bratić je vrlo lep i pomalo plače”.

Deca su u Kalugi kao i u Moskvi bila pod nadzorom dadilje, samo ovde je bila još i guvernanta-Francuskinja za Anjutu. U velikoj sobi sa niskom tavanicom zagušljivo su mirisali tamjan, petrolej za lampu, „lepi čovek” koji cveta u maju i izgorela lojana sveća. Duž zidova su stajali rešetkasti krevci. Deca su se mogla gađati jastucima i prelaziti iz postelje u postelju, ne silazeći na pod.

Preko puta dečjih kreveta izdizala se visoka postelja dadilje Praskovje i njen ponos — sablažnjiv Monblan jorgana, jastuka, dušek. U srećnim trenucima dadilja je dozvoljavala svojim pitomcima da se provaljuškaju po perinama.

Praskovja je imala svoje poglede na vaspitanje. Nikada nije otvarala prozor, da gospodska deca ne bi nazebla. Deca su spavala kad je bilo vreme spavanju; a kad se probude, počinjala bi da se maze. Neobučena i neočešljana dadilja donosila im je u postelju kafu sa skorupom i pogačice. Potkrepiвши se, ona bi ponovo zaspala i budila se tek kada bi se pojavila ljuta Francuskinja i vikala, zgađena zapušivši nos maramicom:

— Šta, još ste u postelji, Anjuta?! Već je jedanaest sati. Opet ste zakasnili za čas. Ne može se tako dugo spavati. Ja se budem žaliti generalu — pretila je dadilji.

— E pa idi i žali se, zmijo — mrmljala je dadilja. — Ne može gospodsko dete ni da se ispava kako treba.

Posle toga obavljao se ritual ustajanja. Dadilja je mokrim peškirom ovlaš brisala deci lica i ruke, na brzinu prelazila češljem po njihovoj raščupanoj kosi, navlačila haljinice koje su često bile bez dugmadi.

Anjuta je odmah posle toga trčala na čas, Sonja i Feđa su se smeštali na pocepan divan prekriven voštanim platnom da se igraju, a Praskovja je, ne obraćajući pažnju na njih, čistila pod dižući oblake prašine, prekrivala kojekako jorganima krevce i brižljivo rastresala svoju perinu.

Deca su retko išla u šetnju i to samo kada je lepo vreme. Na velike praznike dadilja ih je vodila u crkvu.

Posle časova Anjuta se vraćala u dečju sobu. Sa guvernantom joj je bilo dosadno, a kod dadilje su dolazile gošće — žene koje su radile po kućama. One su olajavale svoju i susednu gospodu. Čega se sve nisu naslušala ta deca.

Jednom, kasno u noć, Sonja je ležala u krevetu. U dečjoj sobi prigušeno je gorela sveća; plavičast jezičak lampe leluja se i odražavao na pozlaćenoj ikoni. Feđa je ravnomerno disao, kroz nos je zviždala Fekluša — devojka za sve. Sedeći za okruglim stolom i pijući kafu, dadilja je sa sobaricom Nastjom pretresala dnevne događaje. U poludremežu Sonja je slabo razaznavala reči, ali čuvši svoje ime, načulji uši.

— Kako da ne volim moju golubicu — govorila je dadilja — pa ja sam je gotovo sama podigla. Drugih se to ništa nije ticalo. Kada se rodila Anjuta, od nje ni tata, ni mama, ni deda, ni tetke oči nisu mogli da odvoje. Ona nam je bila prva. Dešavalo se da ne stignem ni da je povijem kako treba. Svaki čas mi je ovaj ili onaj uzme iz ruku. A sa Sonječkom nije tako bilo.

Stišavši glas, dadilja je nastavila:

— Nije se rodila u pravi čas, moja golubica. Naš gospodin je uoči samog njenog rođenja u Engleskom klubu izgubio na kartama. I to ne malo, sve je proćerdao. Morao je da založi gospođine brilijante. Nije bilo do radosti. A ono Bog još poslao ćerku. Gospođa se tako najedila da nije htela ni da je pogleda. Tek ih je Feđenjka utešio posle toga...

Ta priča, koja se često ponavljala, čvrsto se urezala u detetovo sećanje, zatrovala mu srce i učinila da se povuče u sebe. Uverenje da nije voljena spustilo se kao crna senka na ceo njen život, i postalo uzrok mnogih nesreća.

Sonja nije videla ništa što bi opovrglo dadiljine reči. Roditeljskoj sujeti godila je Anjuta. Već velika devojčica, lepa i oštra na jeziku, uživala je ugled „divnog deteta”, i još od sedmogodišnjeg uzrasta navikla se da bude carica dečjih balova. Otac se ponosio njenim uspesima.

— Kad poraste, naša Anjuta se može odvesti pravo u dvorac. Ona će svakom careviću zavrteti mozak — govorio je u šali.

Deca su njegove reči ozbiljno shvatala.

Anjuti su dozvoljavali da bude u društvu odraslih i ona je zabavljala goste svojom ostroumnosti, katkad čak i drskim ispadima koji su joj opraštani. A Sonja i Feđa su čak i doručkovali i uživali u dečjoj sobi. Ako je ponekad trebalo dovesti Sonju u gostinsku sobu, ona se grčevito hvatala za dadiljinu suknju, divlje gledala oko sebe i ćutala tako uporno da je majka, jedva obuzdavajući bes, govorila:

— Dadiljo, odvedite vašu divljakušu. Zbog nje se čovek mora samo stideti pred gostima.

Otac nije zavirivao u dečju sobu. Smatrao je da je vaspitavanje dece ženski posao. Njegovo opštenje s decom ograničavalo se na susrete u trpezariji i predsoblju. Kada se spremao u zvaničnu posetu, dadilja je pozivala svoje pitomce da „vide taticu u paradnom odelu”. Vasilij Vasiljevič ih je štipkao za obraščiće, bacao uvis čas jedno, čas drugo i, poljubivši ih, odlazio.

Jelizaveta Fjodorovna posećivala je decu pred odlazak u goste, najčešće u baskoj haljini, sa cvećem, brazletnama i prstenjem. Anjuta se bacala na nju, grlila je, ljubila, prebiral dragocenosti ili stavljala neku od njih na sebe i trčala pred ogledalo.

— Kad porastem, biću ista takva lepotica kao mama.

Majku su zabavljale te reči. Sonja je takođe žarko želela da se pomazi uz nju, da joj se popne u krilo. Ali kao mnoga nervozna deca ona je bila plahovita i nezgrapna. Njeni pokušaji uvek su se jedno završavali. Ili bi nanosila bol majci ili joj slučajno cepala haljinu. Sva zbunjena zavalila se posle toga u ćošak i još više se tuđila.

U najranijem detinjstvu, videvši na ulici devojčice i dečake zabavljene bučnom igrom, molila je ponekad da je puste s njima, ali ju je dadilja uvek sprečavala prekorinim glasom: „Šta to govoriš mezimice? Zar se gospođica može igrati s prostom decom!” Sonja bi se onda zbog

nečega zastidela. A zatim je prestala da izražava „nedostojne” želje. Prošla ju je volja da se igra. Ako se ponekad pojavljivala gošća vršnjakinja, Sonja je ćutke stajala i čekala da ova što pre ode.

S njenim učenjem nisu žurili. Devojčica je videla s kakvim ushićenjem starija sestra i odrasli do samozaborava čitaju knjige i strasno želela da sazna šta u njima privlači tako Anjutu, majku i oca. Sve ih je molila da je nauče da čita. Odgovarali su joj da je to za nju još rano i da treba još malo da poraste.

U kuću su stizale *Moskovske novosti*. Ležale su svuda i naslovi, odštampani krupnim slovima, boli su oči. Sonja ih je isprva samo krišom razgledala, a zatim se trudila da ih ponese. Noseći ispred sebe veliki list, koji je gotovo skrivao njenu majušnu figuru, pitala bi prvog koga bi sreća:

— Koje je to slovo na početku?

Odgovarali su joj da je to „m”. Onda bi sedala na neko skriveno mesto i tražila slovo po svim novinskim stupcima, naglas ponavljajući: m, m, m... Zatim bi pitala:

— A kako se zove ova okrugla stvarčica pored m?

Da bi je skinuli s vrata, stariji su u prolazu govorili: „o”. I Sonja je učila novo slovo, sedeći u ćošku.

Tako je jedno po jedno zapamtila sva slova u azbuci. Probala je da ih sastavi. Ponekad su ispadali tako ružni zvuci da bi s odvratnošću ućutala. Morala je pozivati u pomoć sestru ili guvernantu dok nije savladala veštinu sastavljanja slogova, a iz slogova reči, koje su se mogle sricati, izgovoriti brzo, ili prisiliti da ponovo zazvuče.

Ispočetka je sa strahom i čuđenjem gledala crne znakove koji, samo što ih izgovoriš, odmah ljudskim jezikom pričaju nešto što Sonja ponekad nije ni razumela, ali što ju je prenosilo u nekakav neobičan svet. Zatim je potčinila zvučnu stihiju i bila vrlo ponosna zbog te pobeđe. Jednom je pritrčala ocu dok je čitao novine i, pokazavši prstićem na naslov, rekla:

— A ja, tata, znam šta ovde piše. Mos-kov-ske no-vo-sti.

Otac se osmehnuo pomalo nadmenim, nemarno nežnim osmehom kojim se osmehivao i ženi i deci i u kome je bilo toliko šarma.

— To su ti rekli, Sofa. Ti sama ne umeš pročitati ni slovceta.

Blistajući zbog očevoг smeha i šaljivog zadirkivanja, devojčica ga pogleda širom otvorenim, pomalo kosim očima i ponovi:

— Ne, tata, umem. Pročitacu i nešto drugo.

— Onda pročitaj evo ovu reč — podvuče otac noktom jedan redak, ne pogledavši ga.

Sonja počе slog po slog da sastavlja reč. Otac pokaza na drugu rečenicu. Devojčica je čitala sve što joj je predlagao zapanjeni Vasilij Vasiljevič.

— Junačina si, Sonja. Uporna si — zadovoljno pohvali kćer, koja je mnogo ličila na njega istrajnošću i drugim osobinama koje su se s vremena na vreme ispoljavale.

Najčešće je bila sama. Ništa drugo nije toliko želela kao da uveče sedi na otomanu i, pribivši se uz topla dadiljina kolena, sluša bajke.

Dadilja je znala mnoštvo bajki, sve jednu strašniju od druge. Pričala ih je naročitim pevljivim glasom, dopunjujući kazivanje zanimljivim doskočicama i pošalicama. A noću je devojčica vikala i drhtala od straha. U sumrak, kada nikog nije bilo pored nje a tamne senke puzeći iz svih ćoškova ispunjavale sobu, nju je obuzimala takva neshvatljiva tuga, takva bezizlazna samrtna čamotinja, da je kao vihor izletala iz sobe i tražila dadilju — njenu zaštitu i utočište. Takav strah izazivale su kod nje nezavršene građevine sa crnim rupama umesto prozora i nebo, kada je ležeći na zemlji gledala u njega, a ono kao da ju je upijalo u svoj visoki, ogromni vakuum.

Ko zna šta bi se sve desilo s nervoznom devojčicom, koja je rasla bez drugova i veselih dečjih igara na vazduhu, u prljavom neredu, u duhu besposlenosti koja je carovala u svakoj bogatoj posedničkoj kući, da nije iskrsao događaj koji je generalu Krjukovskom otvorio oči i ukazao na pravo stanje u kome se nalaze njegova deca.

Pod nadzorom gospođice Smit

Vasilij Vasiljevič odlučio je da se pozabavi gazdinstvom. Dao je ostavku na službu u činu artiljerijskog general-potpukovnika, 1858. godine prešao je s porodicom u Palibino. Imanje Krjukovskih se nalazilo u blizini litvanske granice, o kojoj je Sofija Vasiljevna kasnije pisala: „Nije li prava kraljica ona zemlja koja je donela na svet i koju su opevali sinovi kao što su Mickjevič, Krasinski i Slovacki”²

Na stotine kilometara oko Palibina prostirale su se šume. Poslednji ogranci Valdajske visije razbijali su monotoniju predela omanjim brežuljcima. Usred ravnica i močvarnih livada sretale su se moćne gromade granita, koje su dovukli ovamo još glečeri ledenog doba.

S jedne strane spahijske kuće Krjukovskih bila je četinarska šuma puna životinja i ptica, jagoda, oraha i pečurki, a s druge hrastov šumarak.

Kuća je stajala na brežuljku, velika, s debelim kamenim zidovima od dva aršina, s dva krila, trospratnom kulom i šiljkom na vrhu, balkonima, fenjerima, tremovima. Sagrađena, kako je pisala Sofija Vasiljevna, „u onom određenom ali u arhitekturi neoznačenom stilu, koji bi vredelo nazvati *tvrđavskim* stilom. Svega je bilo mnogo, sve je bilo zatrpano materijalom, ali sve je bilo nekako grubo, neukusno, po svemu se videlo da je ta kuća podizana u vreme kada moglo obaviti sredstvima koja su pri ruci. Cigla se pekla u vlastitoj ciglani, parket su pravili sopstveni kmetovi od sopstvenog drveta, čak je i arhitekta, koji je pravio plan, bio vlastiti kmet”.

Vrt, sa stazicama, nasutim šljunkom, lejama u obliku vazni i srca, sa svuda razbacanim zaklonima od sunca obraslim jasminom i jorgovanom, okružavao je kuću. Na severnoj strani zarastao je u travu veliki ribnjak. Iza kuće brežuljak se spuštao prema potoku, koji je u vreme kiša i topljenja snega hućao i penio se. U proleće je padina gusto obrastala zelenilom i odzvanjala cvrkutom ptica. Zimi je bila zavejana a ispod snega se crnelo ogolelo šiblje.

Krilo na desnoj strani kuće bilo je određeno za pozorište sa pravom scenom, ukrasima, zavesom, u kome su igrane predstave.

² Litvanija je bila u sastavu ruske imperije.

Na gornjem spratu kuće, u paradnim sobama, smestila se Jelizaveta Fjodorovna. Ceo donji sprat, izuzev nekoliko soba namenjenih iznenadnim gostima, bio je prepušten Anjuti, Sonji i njihovoj guvernantu.

Vasilij Vasiljevič je napravio za sebe kabinet u podnožju kule, da se osami u svom „muškom miru”. Čak se ni Jelizaveta Fjodorovna nije usuđivala da uđe bez kucanja. On je morao da misli o blagostanju porodice. Imao je mnogo briga. Otvorio je fabriku za pečenje rakiije, uzgajao rasnu stoku i prodavao zelenašima šumu.

Ali uslovi seoskog života, nije ga kao gradski odvajao, zbližili su ga s porodicom, i na njegovo zaprepašćenje ispostavilo se da deca nisu ni izdaleka tako vaspitana i primerna kao što je mislio. Anjuta, „maltene izvanredno dete, pametno, naprednije od svoga uzrasta”, bila je takva neznalica da čak nije umela ni ruski pravilno da piše, a uz to je bila i jako razmažena. Guvernanta Francuskinja nije se mogla zbog svog morala trpeti ni u jednoj pristojnoj porodici. Kada su devojčice jednom pobege iz kuće i zalutale u šumi, gde su pronađene tek uveče i gde su već bile stigle da se najedu „orlovih nokata”, uvideo je da su deca bez obzira na mnogu posluhu u stvari prepuštena sama sebi.

Vasilij Vasiljevič se razbesneo i pošto nije voleo neodgovornost, odmah je udaljio Francuskinju, dadilju zaposlio kao pralju, a deci uzeo Poljaka učitelja Josifa Ignjatijeviča Maljeviča i Engleskinju Margaritu Francevnu Smit.

Došao je kraj dokoličarenju. Engleskinja je odmah odlučila da bez oklevanja pretvori dve „raspuštene” spahijske kćeri u primerne engleske gospođice. Anjuta se nije potčinila novoj guvernantu. Posle uporne borbe za svoju nezavisnost, preselila se u zasebnu sobu i počela da gleda na sebe kao na odraslu gospođicu. Novi poredak ticao se samo osmogodišnje Sonje.

Margarita Francevna, ružna, usamljena i već postarija devojka, sručila je na Sonju svu svoju zalihu osećanja. Postavši u dečjim sobama punopravni gospodar, Gospođica je ogradila svoju vaspitanicu od svih ukućana, a naročito od Anjute. Veličina i raspored kuće u selu omogućavali su život tri-četiri porodice istovremeno a da se međusobno ne sudaraju. Porodica Krjukovskih se okupljala samo za vreme ručka i za vreme večernjeg čaja.

Mis Smit je uzela Sonju potpuno pod svoje i naglo izmenila ceo njen način života. Mnogošta je devojčici bilo korisno, a mnogo toga je samo pojačalo njenu usamljenost.

U kući Krjukovskih nije se trpelo telesno kažnjavanje dece. Guvernanta je našla nov način uticaja na Sonju kad nešto skrivi: pričvrstila bi joj za rame ceduljicu na kojoj je krupnim slovima bilo napisano šta je skrivila. Morala je da ide sa takvim ukrasom za sto, praćena podsmešljivim pogledima posluhu i ukućana. Strašno se bojala te kazne. Ispocetka je strah terao Sonju da ustaje rano, kako je zahtevala gospođica Smit, i da trči do umivaonika, gde ju je sobarica polivala ledenom vodom i snažno trljala čupavim ubrusom. A kasnije su joj se te novotarije dopale. U prvi mah zastajao je dah od hladnoće, a zatim je vrela krv jurila žilama i telo postajalo neobično lako i gipko.

U trpezariji se za to vreme već pušio samovar, a u peći su veselo pucketala drva i jarki plamen igrao neku fantastičnu igru po zamrznutom prozorskom staklu. Sonji se prohtelo da se malo razgalami i projurca. Avaj, pedantna gospođica Smit sa svojom bolesnom jetrom i uvek loše raspoložena prekidala je nastupe, po njenom mišljenju, neumesne Sonjine veselosti. Ustajala je da bi počela čas muzike.

— Sada je vreme za učenje, a ne za smeh.

Časovi klavira održavani su gore u velikoj sali. Zimi je tamo uvek bilo hladno, prsti su se smrzavali, ali Sonja je morala sat i po da svira skale i etide praćena suvim i monotonim udaranjem drvenog štapića u rukama mračne gospođice Smit, koja je kao metronom otkucavala takt.

Majka Sofije Vasiljevne bila je odlična muzičarka i devojčica je volela da sluša njeno sviranje. Na časovima gospođice Smit zvuci izvučeni iz utrobe klavira skupljali su se i zgušnjavali u bezbojne tonove i mrtvo padali u hladnu prazninu sale. Gde su bili oni munjeviti, prskavi i šuštavi kao prolećna voda zvuci i ritmovi koji su izvirali ispod majčinih prstiju i koji su, uvek živi, oduševljavali svojom vratolomnom igrom? Gospođica Smit je ubijala u muzici dušu.

Posle časova Sonja je išla u učionicu Maljeviču. U dvanaest sati očekivao ju je dosadan doručak u društvu Margarine Francevne.

Progutavši poslednji brižljivo sažvakani zalogaj, gospođica Smit je prilazila prozoru da vidi kakvo je vreme. Ako nije bilo vetra i termometar pokazivao manje od deset stepeni ispod nule, Sonja je morala da ide

u šetnju, koja je trajala sat i po i koju je Engleskinja obavljala svakodnevno, ne obazirući se ni na šta. Padao sneg, zavijala mećava ili grmeli gromovi, gospođica Smit, visoka i prava kao strela, odmereno je koračala po dugačkoj aleji zasađenoj lipama. Sonja se pokoravala sudbini, a u prisustvu guvernanke nije se radovala drveću okićenom snegom, na kome su nežno pištale senice. Lepota blistavog zimskog jutra gasila se pod pogledom Margarite Francevne.

Ako je mraz bio jači ili duvao vetar, gospođica Smit je sama išla da uživa u svežem vazduhu. Sonja je bila obavezna da se umesto šetnje igra u sali loptom. Sat i po slobode!

Vodeći loptu ritmičnim udarcima, devojčica je po nekoliko puta optrčavala salu. Ritam ju je uzbudio. Udarajući loptu, naglas je sastavljala stihove. Sama razmera stiha, njegova muzikalnost pričinjavali su joj zadovoljstvo. Deklamovala je naslađujući se muzikom rima. Naročito se ponosila stihovima „Obraćanje Beduina svome konju” i „Osećanja plivača koji roni za biserom”. Pročitavši prvi put dela Ljermontova i Žukovskog, zamislila je dugačku poemu — neku sredinu između „Undine”³ i „Mciri”⁴, sastavila prvih deset strofa od sto dvadeset, koliko je bilo predviđeno. Kao i mnoga usamljena deca, imala je svoj svet mašte.

Ali muza je ćudljiva. Nadahnuće ne dolazi baš uvek kada je naređeno da se igra loptom. Pored sale nalazila se velika biblioteka. A na stolovima i otomanima, čak i na kaminu od sivog mermera, ležali su razbacani tomovi inostranih romana i ruski časopisi. Krjukovski su bili preplaćeni na mnoštvo knjiga, ali guvernanta je zabranila Sonji da ih se dotiče. Davala joj je samo one koje „propusti kroz filter svog nepovredivog dobročinstva i moralnosti”. Kalebajući se malo između želje i zabrane, Sonja je pravila sebi mali ustupak. Prilazila je nekoj knjizi, zavirivala u nju i trčala dalje s loptom. Prevrnuvši zatim nekoliko stranica i progutavši nekoliko rečenica, opet je udarala po lopti. Uverivši se da nema opasnosti, stojeći je preletela pogledom stranicu za stranicom, svejedno da li od početka ili od kraja, i s vremena na vreme udarala loptom za svaki slučaj, ako se vrati guvernanta. Ponekad, zanesena knjigom, ne bi

čuła korake strašne guvernanke. Kazna bi usledila — Sonja je morala da ide ocu i saopšti mu svoj prekršaj.

Otac u suštini nije bio strog. Kada su deca bila bolesna, niko nije govorio sa njima tako nežno, niko nije umeo da ih tako pomazi i da se našali kao on. Deca su ga obožavala. Ali u obično vreme nije dozvoljavao sebi nikakvu familijarnost — „muškarac mora da bude strog”.

Slao je Sonju u ćošak da stoji i devojčica je ponekad stajala vrlo dugo, sve dok se Vasilij Vasiljevič, koji je zaboravio na nju, ne bi osvrnuo i rekao, sakrivajući osmeh u očima:

— Idi i više da nisi bila nestašna!

Vraćala se u učionicu tiho i smireno. Guvernanta je bila zadovoljna svojim pedagoškim uticanjem, a u Sonjinoj duši ostajalo je osećanje nezasluzene uvrede.

Često joj je bol zadavala i majka, kojom se Sonja jako ponosila, nalazeći da je lepša i simpatičnija od svih žena koje zna. Ali činilo joj se da majka više voli Anjutu i Feđu.

Dešavalo se da posle završenih časova Sonja sedi u učionici. Guvernanta je nije puštala gore. A tamo u sali, tačno iznad učionice, čuju se zvuci muzike. Majka svira uveče satima. Muzika razmekšava srce devojčice; ona želi da se pribije uz nekoga, da se pomazi. Najzad joj guvernanta dozvoljava da ode. Sonja se brzo penje i vidi da majka više ne svira. Ona sedi na otomanu, grli Anjutu i Feđu. Tako su veseli da i ne primećuju Sonju. Ona ćuteći stoji, gleda i čeka da li će je pozvati. Ali oni nastavljaju da brbljaju, ne obraćajući na nju pažnju. I Sonja ćuteći odlazi, zavlaci se u ćošak i sa ljubomornom, gorkom zavišću razmišlja: „Njima je i bez mene dobro”.

Što je više želela da bude voljena to je više patila. Ako je neko od rođaka ili poznanika ispoljavao prema njoj malo više nežnosti nego prema bratu ili sestri, počinjala je da ga obožava, želela da ga zadrži samo za sebe.

Jednom je doputovao u Palibino brat Jelizavete Fjodorovne, Fjodor Šubert, mlad čovek kestenjaste kose podšišane u obliku četke, rumenih obraza i veselih očiju. Sonji se sve na njemu dopadalo. Za ručkom je zaboravljala da jede i stalno ga je zagledala.

Fjodor Fjodorovič je takođe zainteresovano posmatrao mlađu sestričinu. Kada su uz kolače servirali slatko od ogrozda, stavio je sebi

³ Undina, vodena vila (lat. Unda) Pečorin se u *Junaku našeg doba* sreće s undinom

⁴ Poema Ljermontova

u tanjir veliku količinu plodova koji su plivali u sirupu. Pogledavši Sonju, preneo je pogled na ogrozd. Još jednom je pogledao devojčicu i slatko se zakikotao:

— Znaš šta, Liza — rekao je sestri — za vreme ručka sedeo sam i razmišljao na šta liče Sonjine oči. Sada sam se setio, one liče na ogrozd. Isto tako velike, zelene i... slatke.

Svi su prihvatili poređenje kao vrlo uspelo i složno se nasmejali, dok je Sonja, crvenela do ušiju, spremna da se uvredi. Međutim, ujak je dodao:

— Ali vrlo lepe i vrlo zelene...

Posle ručka Fjodor Fjodorovič seo je na mali divan u gostinskoj sobi i posadio devojčicu sebi na krilo.

— Hajde da se upoznamo, madmoazel moja sestričino — rekao je i počeo da se raspituje šta uči i šta čita.

Počev od tog dana, čim se otac i majka upute na spavanje posle ručka, Fjodor Fjodorovič i Sonja se laćahu svojih „naučnih razgovora”. Ujak ju je pretpostavio Anjuti! Zar je onda mogla da ne zavoli tako dobrog čoveka! S nestrpljenjem je očekivala trenutak kada će ujak pripadati samo njoj.

Jednom su došli susedi — i doveli kćer Olju — Sonjinu vršnjakinju. Ranije se Sonja radovala gošći, zbog koje se čak ni časovi nisu održavali. Ali ovoga puta se uznemirila; šta će biti posle ručka? A ujak, njen ujak, ne samo da je pozvao malu gošću na njihov divan nego je i posadio na njeno mesto. Sonja, jako ljuta, odbila je da sedne. Sva izbezumljena od jarosti, bacila se na gošću i ugrizla je za obnaženu ručicu. Za trenutak je zastala užasnuta, a zatim strašno postićena istrčala iz gostinske sobe. Do nje je dopro ujakov uzvik: „Pakosna, gadna devojčica”... Eto, to je sve. Više nikada ničega, ničega neće biti... Opet sama, nemažena, prezirana...

Međutim, kako to često biva, sve njene patnje nisu bile opravdane. Ni ujak ni Olja nikome nisu rekli o onome što se dogodilo. Sve je ostalo onako kako je i bilo. Samo je u detinjem srcu ostala beznadežna praznina. Sonja nije više volela ujaka.

Postoji viša nauka

Sonja je jako zavolela strica — očevog brata Pjotra Vasiljeviča Krjukovskog. Lep, veličanstven starac, sa oštro ocrtanim profilom, sedim čupavim obrvama i dubokom borom na čelu, izgledao je na prvi pogled vrlo strog. Ali oči, krotke „oči njufaulndenskog psa”, odavale su njegovu detinjastu prostodušnost.

Stric je uživao reputaciju nastranog čoveka i fantazera, čoveka koji je „mimo sveta”. Njegovu ženu su kmetovi zadavili zbog surovosti, imanje je dao sinovima, ostavivši sebi crkavicu nedovoljnu za kupovinu knjiga, koje je strasno voleo. Zato je dolazio u goste u Palibino i ostajao po nekoliko nedelja.

U društvu s njim bilo je veselo i prijatno. Danima je sedeo u biblioteci ispružen na velikom kožnom divanu i čitao, čitao besomučno. Sve ga je zanimalo: „Šta li to opet smeri onaj prevarant Napoleonska?” „Šta radi Bizmark?”. Sve engleske činovnike u Indiji osuđivao je zbog samovolje na „vešanje”. Gledajući gospođica Smit, strašno je vikao: „Da, sve, sve”, i udarao po stolu tako jako da je jadno kućence Grizi nervozno drhtalo. Za stolom u njegovom prisustvu uvek su izbijali vatreni politički sporovi.

Ali više od svega zanimali su ga opisi naučnih pronalazaka. Sonja je volela da sedi sa stricom u biblioteci, igra šah i sluša njegove beskrajne zanimljive priče.

I sam dete, Pjotr Vasiljevič nije primećivao razliku u godinama i često je pred sinovicom raspredao svoje ideje o socijalnom preuređenju, o putevima nauke, pronalascima. Nekadašnji artiljerac se oduševljavao matematikom, naročito njenom filozofskom stranom. Od njega je Sonja prvi put čula o kvadraturi kruga, o beskonačnosti i asimptotama — pravim linijama kojima se kriva stalno približava, a nikako ih ne dostiže. Te priče su dovodile do usijanja njenu i bez toga uzbuđenu fantaziju, ulivale joj strahopoštovanje prema „nauici višoj i tajanstvenoj, koja vodi u divan svet zatvoren prostim smrtnicima”.

S matematikom je Sonja rano došla u dodir. Kada su se Krjukovski spremili za selidbu u selo, obnovili su nameštaj i tapete u sobama kuće u Palibinu. Za jednu od dečjih soba nije bilo materijala za tapete.

Nabavljati nov iz Petrograda bilo je teško pa su se odlučili da zidove privremeno pokriju prostom hartijom. Na tavanu pronađoše i listove s litografisanim predavanjima Ostrogradskog iz diferencijalnog i integralnog računa, koje je nabavio ko zna kada Vasilij Vasiljevič.

Sonja se zainteresovala za čudne znake kojima su bili išarani listovi. Dugo je stajala pred njima, pokušavajući da odgonetne pojedine rečenice i sastavi stranice. Od svakodnevnog razgledanja mnoge formule, mada nerazumljive, urezale su se joj u pamćenje...

Pre nego što se u Palibinu pojavio Josif Ignjatijevič Maljevič, Sonja nije ništa učila osim muzike i jezika. Ponekad su je dovodili na Anjutine časove, pošto ova nije htela da uči, da bi sedmogodišnja devojčica svojim odgovorima zastidela četrnaestogodišnju sestru.

Josif Ignjatijevič Maljevič pripadao je onom tipu domaćih učitelja koji je nestao zajedno s plemićkim gnezdima. Rođen je 1813. godine kao sin maloposjednika iz mestašca Kreslavka u Vitepskoj guberniji. Završio je šestogodišnju školu i posvetio se pedagoškom pozivu: obučavao je decu posjednika. Dugo je živio u kući I. E. Semjovskog i spremao za školu šestoricu njegovih sinova, od kojih je jedan, Vasilij Ivanovič, postao poznati istoričar — slavista, a drugi, Mihail Ivanovič, publicista, izdavač časopisa *Ruska starina*.

Uredan, čak pomalo i čistunac, Maljevič se s oduševljenjem predavao svom poslu. Čitao je pedagoške članke i knjige, voleo decu i za svako dete ponaosob nalazio naročit postupak. Smatrao je da domaći učitelj mora da vaspitava trudoljubivost, da budi sposobnosti kojima je priroda obdарила dete.

Još na prvim časovima primetio je da je Sonja vrlo pažljiva, bistra kao retko ko, marljiva i uredna. Imao je svoj metod nastave a za najvažniji predmet smatrao ruski jezik, koji pomaže da se razviju mišljenje i govornički dar. Sonja je sa zadovoljstvom pisala po učiteljevom diktatu, pismeno izlagala sadržaj pročitanih pripovetki i sama nalazila svoje greške. Maljevič ju je vežbao u deklamovanju, pretežno Krilovljevih basni — smatrao je da Krilovljev jezik usavršava izgovor, daje prirodnost melodičnosti; učenica je sama izvlačila zaključak o naravoučeniju basne i pamtila naravoučenja.

Kad nije bilo nastave, a to je bilo samo uveče, Maljevič je, iako se guvernantu protivila, koristio svaki trenutak da provede u Sonjinom

društvu, poigra se s njom, ako ima vetra, pusti ogromnog zmaja. Primetio je da posle čaja, u dugim jesenjim i zimskim večerima, Sonja satima trči po sali i udara loptom o pod. Posle mnogih pokušaja pošlo mu je za rukom da izvuče od nje priznanje. Rekla je da je igra s loptom odlična zabava, ali njoj se u toj igri dopada nešto sasvim drugo. Kada trči, misli joj odlutaju, pa sastavlja stihove, putuje po belom svetu, seća se svega što je naučila o kontinentima i stranim jezicima.

Maljevič joj predloži da se igraju „putovanja”. U mašti bi otputovala iz Palibina i razgledala sve što je sretala na putu. Tako je „boravila” u svim evropskim prestonicama, razgledala muzeje, znamenite zgrade, statue, slike, biblioteke, posećivala naučna društva i zasedanja, univerzitetska predavanja — sve ono što joj je Maljevič pričao.

Leti su u Palibinu išli na izlete u šumu u potragu za jagodama, a u jesen za pečurkama. Sonja bi skupljala razne biljke, pravila kolekciju leptira, buba, opisujući ih sjajno i precizno. Za ceo život sačuvala je uspomenu na prirodu rodnog kraja.

Za prirodne nauke zagrejala se podražavajući Anjutu. U to vreme je demokratski deo ruskog društva, probuđen revolucionarnom propagandom novog života, podvrgavao novoj oceni sve vrednosti, težeći da prodre u suštinu stvari. Prirodne nauke su bile jedino pouzdano sredstvo saznanja prirodnih zakona i izvor materijalističkog gledišta. Svuda su nicali kružoci u kojima su proučavane biologija, fizika, hemija. Napredni naučnici držali su javna predavanja na kojima se skupljalo mnoštvo slušalaca. Anjuta se takođe revnosno posvetila posmatranjima i istraživanjima. Čak je u svojoj sobi sakupila pravi zoološki vrt. Ali kada su se jednoga dana „ogledne” životinje razmилele po kući, izazvale paniku i zabranu da se u sobu uvlači svakakva gamad, devojka se nije ohladila. Naprotiv, Sonja se još vrlo dugo s oduševljenjem bavila prirodopisom.

Jedini predmet za koji nije ispoljila ni interesovanje ni sposobnost na prvim časovima kod Maljeviča bila je aritmetika. Pod uticajem strica Pjotra Vasiljeviča nju su više zanimala „apstraktna razmišljanja”, na primer, o beskonačnosti. „A i uopšte”, objašnjavala je kasnije svoj odnos prema aritmetici, „u toku celog života matematika me je privlačila više svojim filozofskim aspektom i uvek mi je izgledala kao nauka koja otkriva nove horizonte.”

Vasilij Vasiljevič upitao je jednom za stolom:

— Šta je, Sofa, jesi li zavolela aritmetiku?

— Ne, tatice — prostodušno je odgovorila devojčica, zbunivši time svog učitelja.

— Ali vi ćete je zavoleti. I to više od svih drugih predmeta — uzbuđeno je rekao učitelj.

I postigao je ono što je naumio. Otprilike posle četiri meseca, na slično očevo pitanje Sonja je odgovorila:

— Da, tatice, volim aritmetiku. Pričinjava mi zadovoljstvo...

Početkom 1860. godine nastao je spor između pristalica klasičnog i realnog obrazovanja. Završio se time što su pristalice realnog obrazovanja dokazali da pravilno predavanje matematike ima istu obrazovnu snagu kao i proučavanje stranih jezika. Matematika kao egzaktna nauka razvija brzo sposobnost razmišljanja, pravilnost pogleda. Ona navikava da se pojmovi i sudovi izlažu kratko, jasno, logično.

Pridržavajući se takvog shvatanja, Maljevič je težio da svojoj učenicima pruži temeljno znanje iz matematike.

Ne znajući još sve četiri računske radnje, devojčica je rešavala zadatke koristeći se različitim kombinacijama brojeva. Maljevič je kočio njenu nestrpljivost, nije joj dozvoljavao da uzme u ruke udžbenike aritmetike sve dok praktično ne savlada njen prvi osnovni deo.

Učenje aritmetike trajalo je sve do Sonjine jedanaeste godine. Kasnije je smatrala da je upravo u tom periodu stekla osnovu matematičkog znanja.

Tako je dobro znala celu aritmetiku, tako brzo rešavala najteže zadatke, da joj je Maljevič, pre nego što će preći na algebru, dozvolio da pređe Burdonovu aritmetiku u dve knjige, koja je u to vreme bila u upotrebi na Pariskom univerzitetu.

Knjiga je sadržavala teoriju aritmetike, podrobno i jasno izloženu. Lakoća s kojom je Sonja usvajala komplikovano gradivo naterala je Maljeviča da pređe s njom i odeljke koji su bili potrebni samo prilikom izučavanja više matematike. Već tada je pokušavala da nađe svoja originalna rešenja.

Posle tri godine, proučavajući geometriju, Maljevič je prešao s učenicom problem odnosa obima kruga prema prečniku sa svim dokazima i zaključcima. Sledećeg dana Sonja je prilikom ponavljanja lekcije,

na najveće zaprepašćenje Josifa Ignjatijeviča, došla do traženog rezultata potpuno drugim putem i naročitim kombinacijama. Učitelj je zamolio da ponovi svoj postupak i, misleći da ona nije shvatila njegovo izlaganje, primetio:

— Iako je zaključak tačan, ne treba pribegavati suviše okolišnim putevima u traženju rešenja. Objašnjavajte onako kako sam vam ja predavao.

Devojčica je pocrvenela, oborila pogled i zaplakala. Umirivši je nekako, Maljevič je ispričao taj slučaj Vasiliju Vasiljeviču.

— Lafica, Sofa! — obradovao se otac. — A ne kao ja kad sam bio u njenim godinama. Dešavalo se da sam srećan i presrećan kad naučim zadanu lekciju. A ona sama našla drugi put. A još devojčica!

Želja da zasluži pohvalu oca, koji se i sam bavio matematikom, da zadobije njegovu ljubav svojim uspesima, igrala je veliku ulogu u njenom bavljenju tom naukom. I kasnije su joj kao odrasloj bile potrebne pohvale čoveka koji je delio njeno oduševljenje matematikom.

Otada, kako je kasnije govorila Kovaljevskaja, ona je „osetila da je matematika toliko silno privlači da je počela da zanemaruje ostale predmete”.

Guvernanta po ceo dan nije ispuštala iz vida svoju vaspitanicu. Devojčica je morala da pribegne lukavstvu. Odlazeći na spavanje, uzimala je sa sobom Burdonov *Kurs algebre*, napisan za Pariski saobraćajni fakultet, sakrivala knjigu ispod jastuka i, kada bi svi zaspali, čitala, stojeći bosa i samo u spavaćici pored lampe.

Primetivši da učenica počinje da se oduševljava matematikom, Maljevič se zabrinuo i obratio Vasiliju Vasiljeviču:

— Mada Sonja ispoljava neobične sposobnosti u svim naukama, meni izgleda da njena ljubav prema matematici može dovesti do neželjenih posledica. Bez saveta i odobrenja oca, smatram da nemam prava da nastavim tako brzo izučavanje te nauke.

Vasilij Vasiljevič stisnuo je ruku učitelju i rekao mu da „od srca zahvaljuje za njegov ispoljen trud u radu sa voljenom ćerkom. On se ne brine, već se silno raduje što se Sonja opredelila za matematiku, i zamolio ga da nastavi s predavanjima.

Jednom je vlasnik susednog poseda, poznati profesor Pomorske akademije Nikolaj Nikanorovič Tirtov, doneo kao poklon Vasiliju

Vasiljeviću svoju knjigu *Elementarni kurs fizike*. Devojčica je uzela knjigu i počela da je čita u svojoj sobi. U odeljku optike naišla je na trigonometrijske pojmove: sinusi, kosinusi, tangensi. „Šta je to sinus?” razmišljala je u i zamolila Maljeviča da joj objasni. Ali učitelj je bio pristalica sistematičnosti i postepenosti i odgovorio je da ne zna.

Sa upornošću koja joj je bila svojstvena od detinjstva, pokušala je da sama razjasni nepoznate pojmove, dovodeći u sklad one koji su se nalazili u knjizi. Pošla je onim istim putem koji je već bio prokrčen, to jest, umesto sinusa uzimala je tetivu. Kod malih uglova te se veličine gotovo poklapaju. Kod Tirtova su se u svim formulama nalazili samo beskonačno mali uglovi.

Posle izvesnog vremena Nikolaj Nikanorovič Tirtov ponovo je doputovao u Palibino. Sonja je važno otpočela s njim razgovor o kvalitetima njegove knjige i rekla mu da ju je pročitala s velikim interesovanjem. Profesor je podsmešljivo odmerio devojčicu i dobrodušno izustio: „E, to se već hvališete!”

Sonja je planula i rekla mu kojim je putem došla do objašnjenja trigonometrijskih formula. Zaprepašćeni profesor je skočio, odjurio Vasiliju Vasiljeviću i izjavio da Sonja mora smesta ozbiljno izučavati matematiku, jer je ona — novi Paskal!

„Ona je potpuno nesvesno stvorila novu granu nauke — trigonometriju”, pričao je kasnije njen brat Fjodor. „Da je živela nekoliko stotina godina ranije i da je došla do tog istog otkrića, za potomstvo bi to bilo dovoljno da je stavi pored najvećih umova čovečanstva. Ali u naše vreme njen rad, mada nije imao neposredan naučni značaj, otkrivao je u njoj neobičnu obdarenost, naročito ako se uzme u obzir da je poticao od četrnaestogodišnjakinje!”

Tirtov je vatreno preporučio ocu da za Sonjinog nastavnika uzme pomorskog oficira Aleksandra Nikolajeviča Stranoljupskog.

Vasilij Vasiljevič rado je pristao da Sonja uči kod Stranoljupskog za vreme zimskog boravka u Petrogradu. Njegovo ime bilo je poznato u širokim krugovima napredne petrogradske inteligencije.

Aleksandar Nikolajevič je rođen na Kamčatki, u porodici komandanta oblasti. Pomorski kadetski korpus u Petrogradu završio je 1856. godine i mogao je da napravi uspešnu karijeru u službi. Ali pod uticajem ideja Černiševskog i Dobroljubova pristupio je jednom student-

skom kružoku, koji je bio organizovao besplatnu školu za decu siromašnih roditelja. U toj školi na Vasiljevskom ostrvu nastavu su izvodili poznati pedagozi A. J. Gerd, P. P. Fan der Flit, O. I. Paulson, F. E. Rezener. Stranoljupski, koji je predavao matematiku i isticao se svojim sposobnostima, bio je izabran za inspektora. Pošto je vlada zatvorila ovu školu, Stranoljupski je stupio u Pomorsku akademiju, ali nije ostavio društvenu delatnost. Uskoro je stekao duboko poštovanje naprednih ljudi kao pobornik višeg obrazovanja za žene. Do kraja života ulagao je sve svoje snage, znanje i vreme u predavanja po različitim kružocima, četrnaest godina je neprekidno bio sekretar Komiteta za pomoć Višim ženskim kursevima.

Na mladu Krjukovsku Aleksandar Nikolajevič ostavio je dubok utisak neobično harmoničnim jedinstvom graciozne spoljašnosti i finog uma, vatrene srca i blagorodnih težnji.

Stranoljupskog je već na prvom času diferencijalnih brojeva zadivila brzina kojom je Sonja usvojila pojmove o granici i proizvodu, „kao da ih je unapred znala”. U stvari, devojčica se baš u toku objašnjavanja odjednom izvanredno jasno setila listova sa predavanjima Ostrogradskog, koje je razgledala na zidovima dečje sobe u Palibinu.

SADRŽAJ

Beleška o Sofiji Kovaljevskoj	5
ZORA ŽIVOTA	
„Po sopstvenoj volji”	11
Pod nadzorom gospođice Smit	17
Postoji viša nauka	24
PALIBINSKE GOSPOĐICE	
Odjeci poljskih događaja	33
Sestra	40
Dostojevski	49
PRIVIDAN BRAK	
Sazreva odluka	58
Vladimir Onufrijevič	66
„Ali ja ne žalim junakinju”	72
GODINE UČENJA	
Početak puta	77
Knjige i ljudi	89
Veliki analitičar sa obala Špreje	97
U revolucionarnom Parizu	103
Pobede i porazi Kovaljevskog	107
Doktorska diploma	114
U TRAŽENJU MESTA POD SUNCEM	
Uzaludni pokušaj	125
Povlačenje	129
„Rođeni matematičar”	135
Prekid	144

PUT PREMA KATEDRI

Pariski susreti	153
Smrt Kovaljevskog	160
Stokholm	167
Prvo predavanje	172
Severnjaci	176
Ana Šarlota	182

PROFESOR UNIVERZITETA

Cilj je ostvaren	185
Lovorike i trnovi venci	192
Najglavnije je stvaralaštvo	199
Dim otadžbine	204

BORBA ZA SRECU

Takva treba da je sreća	208
Neka bude tako	216
Publicističko pero	220
Likovi otadžbine	223
Dopisni član imperatorske akademije nauka	228
Tanja Rajevska	230
Uništenje nada	234